

Bəsti Qurbanova Bakı Dövlət Universiteti Filologiya fakültəsinin magistratura məzunu

Məşrəb Kəbə otağı kimi ibadət zirvəsinin məşuqənin ayağının altı olduğunu qeyd edir. Ələsgər isə əbəs yerə məşuqənin sinəsini Kəbəyə, köynəyini isə Kəbə örtüyünə bənzətmir. Hər iki qüdrətli sənətkar sanki sevgilisine səslənir və deməyə çalışır ki: "Ey canan, sən mənim üçün Kəbə kimi müqəddəsən, hətta ondan da ötəsən, sənə olan məhəbbət isə səmimdir, alidir, pakdır". Allahın evi adlandırılan Kəbəni dolayı yolla sevgilinin üzərinə köçürən hər iki şair

İki qardaş elin iki böyük şəxsiyyəti. Bir tərəfdə Özbəkistan yurdunun bağrından qopub şeirləri ilə bizi məst edən Haqq aşığı Babarəhim Məşrəb, digər tərəfdə isə Azərbaycan yurdunun milli aşiq poeziyası tarixində böyük mövqə sahibi Haqq aşığı Ələsgər. Məşrəb və Ələsgərin ölməz ruhu sanki şeirlərindəki lətif, incə, zərif, mənalı və dərin çalarlar altında qəlbimizə nəqş olunmuşdur. Eşq əhlinin iki böyük siması gözəlliklərə vurğun olduqlarını şeirləri vasitəsilə bizə izhar etmişlər. Onların eşqə, məhəbbətə və gözəlliyə olan heyranlığı daimi səciyyə daşmış, ömür yollarının son məqamınadək bu ülvi hissələr pak qəlblərini bir anlıq belə tərk etməmişdir.

Şərqi bir sıra ustalarının poeziya xəzinəsindən aqah olan Məşrəb və Ələsgər yaradıcılığında təsəvvüf özünü ciddi şəkildə əks etdirir. Məşrəbin qəzəllərində təsəvvüf elementləri nə qədər bariz, açıq-aşkar özünü təqdim edirsə, Ələsgər qoşmalarında bu çalarlar sətiraltı mənə daxilində özünü göstərir. Hər iki ustadın nəzərdən keçirdiyimiz poetik nümunələri bizə bunu deməyə əsas verir ki, onlarda "gözəlin tərənnümü real həyatdan başlayır və bir şeirin mətni çərçivəsində Tanrı səviyyəsinə yüksəlir" (1, s. 289). Çünki təsəvvüf əhlinin nümayəndəsi olmaq haqqını qazanmaq üçün maddi dünyadakı piyalədən eşq meyini doyunca içib sərxoş olmaq lazımdır, yalnız bu mərhələdən keçən şəxs mənavi eşqə gedən yolun yolçusu, yeni saliki ola bilər.

Məşrəblə Ələsgəri birləşdirən ortaq məsələlərdən ən başlıcası, canan həsrətini çəkmələridir. Canandan qopub fani dünyaya gələn bu iki can daim cananın həsrəti ilə yanmış, vüsal diləmişdir. Misralarında dərinliyə vadiyə anlaşıq ki, Məşrəb də, Ələsgər də bilir ki, bu verilən canların canana qovuşması üçün maddi dünyanın çiləsini çəkən aşiq məşuqəsində Allahın təkliyi, vahidliyini, insandakı varlığını mütləq şəkildə dərk etməlidir. Fikrimizi aşağıdakı nümunələrə əsaslanaraq daha da konkretləşdirə bilərik:

Məşrəb:
**İbadatning qiyomi poygohing
xonai Ka'bam,
İzing ul ostoni oliy uzra takya-
gohimdur. (2, s. 139)**

Aşiq Ələsgər:
**Güləbətın qıyı tər sinən üstə,
Nə gözəl yaşarır, qız, köynəyine.
Sinən Kəbə, köynək Kəbə örtüyü,
İzin versən, sürtəm üz köynəyine.
(3, s. 58)**

rabg'a tushubdur,
Parvona sifət kuydi parizod
eshigingda (2, s. 5).

Aşiq Ələsgər:
**Adım Ələsgərdir, Göyçə mahalım,
Dolanım başına, mən dərdin alım,
Hüsnün şölesinə xəstə xəyalım
Pərvanədi, şəmistanlar dolanır
(3, s. 40)**

Məşrəb, Ələsgər şeirlərində aşiq pərvanə obrazında öz təcəssümünü tapırsa, hüsn odu, hüsnün şölesi canan camalı-şam kimi səciyyələndirilir. Məşrəb deyir ki, o hüsn-camalının odu mən Məşrəbə düşdü, nəticədə pərvanə kimi sən pərvadın eşqindən yanıb külə çevrildim. Ələsgər də Məşrəb kimi yar vüsalının yanmaqdan keçdiyini bilir, bu yolda

icim, ruhum, dünyamda şəriət də, təriqət də, həqiqət də mövcuddur. Bu səbəbdən Tanrı məkanında yox olmalyam, cüzz olaraq o küllə, əzələ qovuşub itməliyəm. 1 misrası ilə mənavi təkamülün mərhələlərini göstərməyə çalışan Ələsgərə diqqət yetirək: can başqa bir cana aşiq olur, aşiqlik ünvanı qazanır. Həyatın, maddi aləmin can ilə canan arasındakı sədd olduğunu anlayıb, Allahın zikri ilə məşğul olaraq nəfsindəki pisliklərdən uzaqlaşib dərvişlik mərhələsinə qədəm qoyur. Son mərhələdə fənafillaha yetişib məcnun, yəni dəli olur, heçə çevrilir. İki şairin iki misrasından bizim zənnimizcə çıxan nəticə belə ola bilər: Həqiqət yoluna baş qoyan aşiq ilkin olaraq şəriət mərhələsin-

ürfani bir yüküdür və bu yükü daşımaq həm xoşdur, həm də əziyyətli. Ələsgər haqq aşığı kimi öz ilahi aşığına sonadək sadıq qalır. Ələsgərin üzərinə düşən müqəddəs missiya ürfaan dəyərlərini qorumaq və onları itkisiz və zədəsiz bir şəkildə gələcək nəsillərə çatdırmaqdan ibarət idi" (8, s.109). Bu fikirlərə qüvvət olaraq belə bir nəticəyə varırıq ki, Məşrəb də əzəl sultanı olaraq ruhlar yaradılış aləmindən mövcud olduğunu söyləyir və Ələsgər kimi Tanrıya əzəl gündən tanıyır, hətta Ələst aləmində "Bəli" deyənlərdən biri də odur. Sultan missiyasının sahibi kimi Tanrı informasiyasının daşınması Məşrəbə də həvalə edilib.

Məşrəb:

Aşiq Ələsgər və Babarəhim Məşrəbi yaradıcılığında oxşar təsəvvüf çalarları

Lomakoni shahrida oshiqni
shaydo qildi ishq,
Anbiyoyu avliyolami huvaydo
qildi ishq (2, s. 165).

Aşiq Ələsgər:
**Yüz iyirmi dörd min nəbi gəlibdi,
Cəmi ənbiyanın ədədi sənən
(3, s. 26).**

Hər iki göstərilən şeir nümunələrində ikinci misralar nəzərimizə xüsusilə çarpır. Məşrəb eşq sayəsində ənbiya, övliyaların aşkar, bəlli olduğunu, Ələsgər isə, bu bütün ənbiyaalrın (peyğəmbər və yaxud nəbi) varlığının miqdarının Tanrıda bəlli olduğunu deyərək, (küllün cüzdəki əksinə) Vahid Tanrıya nişan verir. İki nümunədə də ənbiya, övliyaların aşkar bəlli olmasının, varlığının Tanrıda, Həqiqi Mütələqdə mövcudluğunu şahidi oluruq. Məşrəb eşqin vasitəçi olduğunu göstərsə, Ələsgər misralarının sakral qatlarında mütləq şəkildə eşqə yer verildiyini iddia edə bilərik, çünki "eşq" məfhumundan kənarda aşkarlığı, varlığı, vahidliyi, miqdarı izah etmək qeyri-mümkündür.

Məşrəb:
**Jahonda topmadım hamdard,
qoldum notavon yolg'uz,
Saropo g'am savodi ichra
qolmishman nihon yolg'uz (2, s. 31).**

Aşiq Ələsgər:
**Sirr sözum yadlara açə bilmirəm
Qaldı qiyamətə dağ ürəyimdə
(3, s. 78)**

Sonda görürük ki, Məşrəb də, Ələsgər də yalnız qalmış, həmdərd tapmamışdır. Məşrəb, cəhanda dərdinə şərik tapmadığından başdan sona qəm içində itib yalnız qalmışdır. Ələsgər isə sirrini ələmə faş etməyi istəmir, çünki Məşrəbin axtardığı dərd ortağını o da tapmır və onu dərk edəcəklər olmadığını bilir. Elə buna görə də ürəyində dağ kimi qalan bu sirri məhşər, qiyamət gününə saxlayır. Bəlkə də həmin gün şeirlərində ilahiyə, Yaradana olan böyük eşqin ifadəsi ilə Məşrəb və Ələsgər dərd ortağı, həmdərd kimi sirlərini bəyan edəcəklər, çünki artıq eyni amal, əqidə yoldaşları bir-birini tapmış olacaqlar.

Allahın nurunun insanda təcəlli tapdığını oxucuların nəzər-diqqətinə çatdırmaq istəmişlər. Yəni ki, ey bəşər övladı, ey insan, Tanrı səni varlığını bəyan etməkdən ötrü yaradıb və sən uca Yaradanın nurundan başqa bir şey deyilsən.

Bəzən isə şairlər müxtəlif priomlar, süjetlər ilə şeirlərini zənginləşdirir, eşqlərinin çalarlarını fərqli təsvirlərlə bəyan etməyə çalışırlar. Əsrlərdən bəri tükənmək bilməyən "Şam və pərvanə" macərası da bu süjetlərdən birini təşkil edir ki, Məşrəb və Ələsgər yaradıcılığında məşhur motiv yan keçməmişdir. Bildiyimiz kimi, "şam ətrafı aydınlatmaq üçün daxilindəki ipin yanması ilə ətraf aləmi işıqlandırır. Pərvanə onun yanına gəlib ətrafında uçaraq dönməyə başlayır. Şamın ətrafında fırlanan pərvanə atəş ilə sanki oynayır, gah yüksəlir, gah alçalır. Şamın atəşi də elə bil ki, onu tutmağa çalışır. Gözləri işıqdan başqa heç bir şeyi görməyən pərvanə səbrini də, özünü də itirir. Şamın atəşinə özünü təslim edən pərvanə canı yanmaqdan çəkinmir və beləcə ölüb gedir" (9, s. 69). Məşrəbin də, Ələsgərin də canı pərvanəyə şamın atəşində alovlanıb kül olmaqdan qorxmur.

Məşrəb:
Ul husnu jamoling o'ti Mash-

yeri gəlsə, pərvanə kimi məşuqənin camalının şölesinə yanmağa razılıq verir. Bu motivi 3-cü paralellik olaraq Nəsimi qəzəlindən nümunə ilə göstərə bilərik:

**Yandırırım canımı şəminə pərvanətək,
Yanar imiş yar üçün vasil
olan yarınə (5, s.47).**

Eyni mənə, mətləb, kontekst Nəsimi//Məşrəb//Ələsgər paradigmasında yer almışdır.

Məşrəb:
**Shariat ham, tariqat ham, ha-
qiqat mendadur mavjud,
Chu sultoni azaldurman ki,
Arshi a'log'a sig'mamdur (2, s. 124)**

Aşiq Ələsgər:
**Adım Ələsgərdi, əslim Göyçəli,
Ələst aləmində demişəm "bəli"!
Həm aşiqəm, həm dərvişəm, həm dəli,
Canım gözəllərin yol qurbanıdır
(3, s. 44)**

Yuxarıdakı şeirlərdən Məşrəbin birinci misrası, Ələsgərin üçüncü misrasındakı ifadələrin işlənmə yeri, mövqeyi, mexanizminə zənnimizcə, bəsit mövqedə yanaşmamalıyıq: shariat/aşiq, tariqat/dərviş, haqiqat/dəli. Məşrəb deyir ki, Mən əzəl sultanı olaraq, Allah məkanına sığmıram, çünki mənim